

Rondkomen of tekortkomen

De financiële situatie van 100 minima-huishoudens

De laatste jaren worden als gevolg van de economische recessie en de werkloosheid steeds meer huishoudens geconfronteerd met dalende inkomens, dalende uitkeringen en stijgende woonlasten. Vele huishoudens raken hierdoor in een problematische financiële situatie met, onder meer, betalingsachterstanden, energie- en huurschulden en niet of moeilijk af te lossen leningen. Hoewel de bijstandsuitkeringen zijn bedoeld om armoede te voorkomen is het niet uitgesloten dat veel Nederlandse huishoudens, min of meer permanent financiële problemen hebben, dat wil zeggen, armoede lijden. In dit artikel wordt een onderzoek beschreven dat de auteurs hebben gehouden naar de oorzaken die de schuldpositie van het huishouden bepalen, en wordt een poging gedaan om de inkomsten en uitgaven van het huishouden in kaart te brengen.

**PROF. DR. W.F. VAN RAAIJ –
R.A. SCHORTINGHUIS-SPRANGERS***

Armoede

Traditioneel worden in de economie *objectieve* definities van armoede gegeven, in termen van inkomensbedragen gedeeld door het aantal personen dat hiervan onderhouden moet worden, uitgezet tegen 'standaard'-bedragen voor voeding, kleding, huisvesting en andere uitgavencategorieën. De standaardbedragen hebben betrekking op de uitgaven die minimaal nodig zijn om in de maatschappij te kunnen functioneren. Een variant hiervan is het 'food times three', waarbij men uitgaat van diëtstandaarden waarin is vastgelegd hoeveel en welk type voedsel elk gezin nodig heeft om gezond te blijven. De kosten van de voeding die hiervoor nodig is, worden met een factor 3 vermenigvuldigd 1).

Een criterium om in het bovenstaande 'arme' huishoudens te onderscheiden van 'niet-arme' huishoudens is de zogenaamde *armoedegrens* (poverty line). Een absolute armoedegrens is gebaseerd op objectieve gegevens, zoals de absoluut noodzakelijke kosten van voeding, kleding en huisvesting. Rowntree 2) was één der eersten die een absolute armoedegrens poogden vast te stellen. Een relatieve armoedegrens is gebaseerd op armoede als relatieve deprivatie, waarbij het algemene welvaartsniveau van de maatschappij wordt beschouwd. Een inkomen beneden een bepaalde grens is dan een indicator van armoede.

In feite worden armoedegrenzen biologisch en sociaal bepaald. Een biologische armoedegrens is gebaseerd op fysieke vereisten, zoals de 'food times three', terwijl een sociale armoedegrens uitgaat van sociale normen van minimaal welzijn. Biologische armoedegrenzen zijn doorgaans absoluut, afhankelijk van leeftijd, geslacht en lichte tot zware lichamelijke arbeid. Sociale armoedegrenzen zijn doorgaans relatief en subjectief, dat wil zeggen zoals ze door de betrokkenen worden waargenomen. Biologische armoedegrenzen worden vastgesteld op basis van de kosten van een noodzakelijk consumptiepakket. Sociale armoedegrenzen worden doorgaans alleen als inkomensgrenzen bepaald.

De huishoudens met een inkomen beneden de armoedegrens behoeven niet arm te zijn, of wel volgens hun

eigen perceptie, of wel volgens die van anderen. In de zogenaamde subjectieve methode vraagt men aan respondenten welk inkomen men noodzakelijk acht om rond te komen (Gallup- en NIPO-onderzoek). Een gemiddelde van deze noodzakelijke inkomens is dan de armoedegrens, eventueel gesegmenteerd naar socio-demografische kenmerken van huishoudens. Rijkere huishoudens noemen hogere bedragen om rond te komen dan armere huishoudens. Ook wanneer anderen vinden dat een huishouden onvoldoende financiële mogelijkheden heeft om in de maatschappij te functioneren, spreken we van armoede, hoewel het betrokken huishouden dit zelf niet zo behoeft te ervaren.

Van Praag en anderen 3) gebruiken een armoedegrens gebaseerd op de individuele welvaartsfunctie van het inkomen. Ze schatten hiermee armoedegrenzen voor acht Westeuropese landen en subgroepen in deze landen. In Nederland zou circa 6 procent van de bevolking in 1979 een ontoereikend inkomen hebben. De waardering van een bepaald inkomen blijkt in verschillende EG-landen sterk uiteen te lopen. De armoedegrenzen die hiermee verkregen worden, variëren met de omvang van het huishouden, en worden wel de 'Leyden poverty lines' (LPL) genoemd. Een variant op de LPL is de 'Subjective poverty line' (SPL), gebaseerd op een vraag naar het minimuminko-

* Prof. dr. W.F. van Raaij is hoogleraar economische psychologie aan de Erasmus Universiteit te Rotterdam. Mevrouw R.A. Schortinghuis-Sprangers is 'home economist' te 's-Gravenhage. Hubertien Janssen en Marieke Straver hebben als stagiaires van de Akademie Diedoort te Wageningen aan het onderzoek meegewerkt.

1) M. Orshansky, Counting the poor: another look at the poverty profile, in: L.A. Ferman e.a. (red.), *Poverty in America*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 1968.

2) B.S. Rowntree, *Poverty: a study of town life*, Macmillan, Londen, 1901.

3) Zie: B.M.S. van Praag, A.J.M. Hagenaars en J. van Weeren, Armoede in Europa, *ESB*, 16 december 1981, blz. 1236-1239; B.M.S. van Praag, A.J.M. Hagenaars en J. van Weeren, Poverty in Europe, *Review of Income and Wealth*, 1982, blz. 345-359; en de dissertatie van A.J.M. Hagenaars, *The perception of poverty*, Leiden, 1985.

men waarbij men de eindjes aan elkaar kan knopen 4).

In het rapport *Inkomen en rondkomen* 5) wordt het bestaansminimum gebaseerd op de bijstandsbedragen voor huishoudingen. Om voor alle typen huishoudens deze bedragen te berekenen, wordt gebruik gemaakt van equivalentiefactoren. Dit wordt ook aangeduid als het beleidsmatig minimum.

Het TARP Institute 6) in de VS, ten slotte, vergeleek de armoedegrenzen en ontwikkelde een armoedegrens op basis van een consumptiestijl die de armen onderscheidt van de niet-armen.

Niet alleen de definitie van armoede, maar ook de mechanismen om armoede te voorkomen en te bestrijden zijn van belang. Enerzijds zijn er economische en institutionele factoren die bijdragen tot een problematische financiële situatie van een huishouden, zoals een terugval in inkomen, werkloosheid of buitengewone lasten. Anderzijds zijn er persoonskenmerken, zoals een gebrekkig huishoudelijk financieel beheer en een geringe planmatigheid, die kunnen leiden tot een problematische financiële situatie 7). Men kan armoede derhalve structuralistisch of personalistisch of uit een combinatie van beide verklaren. Om uit een armoedesituatie te geraken, is doorgaans zowel economisch-institutionele als psychologische hulp (zoals versterking van het huishoudelijk beheer en probleemoplossend vermogen) noodzakelijk. Gurin en Gurin 8) integreren beide benaderingen in hun 'expectancy theory', waarbij zowel de financiële mogelijkheden als het financiële beheer versterkt moeten worden om uit een armoedesituatie te geraken. De 'expectancy theory' houdt in dat de armen redelijke verwachtingen moeten hebben om door eigen prestaties uit de armoedesituatie te geraken (versterken van de motivatie) en tevens dat deze verwachtingen gehonoreerd worden (wegnemen van barrières).

Steekproef

Het is niet eenvoudig om huishoudens te vinden met een problematische financiële situatie of een minimuminkomen. Ferber en Musgrove 9) gebruiken de volgende benaderingen:

- arme huishoudens hebben een bijstandsinkomen of minimumloon;
- arme huishoudens hebben een hogere afhankelijkheidsratio, dat wil zeggen aantal gezinsleden ten opzichte van aantal kostwinners;
- arme huishoudens wonen in arme buurten;
- arme huishoudens beschikken over minder sanitaire voorzieningen;
- arme huishoudens beschikken over minder (slaap)kamers per woning;
- arme huishoudens hebben een lager opleidingsniveau.

Ook Kapteyn en anderen 10) geven enkele kenmerken van huishoudens met een grote kans op bestaansonzekerheid.

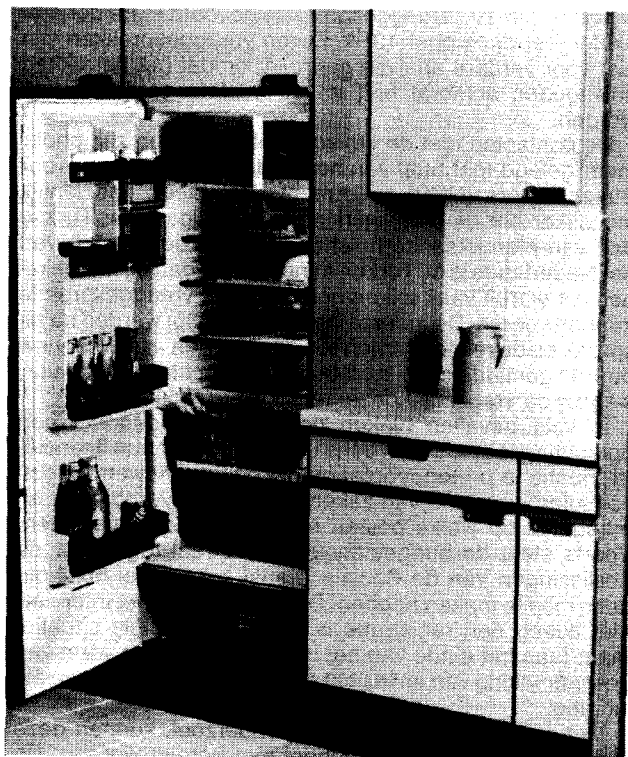
In de Nederlandse studie zijn de huishoudens benaderd door ervaren budgetconsulenten, verbonden aan instituten voor budgetvoorlichting, -advies en -opleiding, verspreid over heel Nederland 11). De interviews zijn afgenomen vanuit de volgende centra: Alkmaar, Amsterdam, Breda, 's-Gravenhage, Groningen, Roermond, Sittard, Tilburg, Utrecht, Veendam, Wageningen en Zwolle.

Aan de budgetconsulenten is gevraagd een aantal interviews te houden met huishoudens die tot de minima behoren. Uitdrukkelijk is óók gezocht naar huishoudens die zich (nog) niet tot een instantie gewend hebben. Hierbij streefden wij naar 30 interviews met etnische minderheden (Turken, Marokkanen, Surinamers) en 70 interviews met Nederlandse huishoudens.

Er is gezocht naar onderstaande huishoudens. In het overzicht vindt u tussen haakjes de aantallen gerealiseerde interviews, een zogenaamde quota-steekproef:

1. Twee-ouderhuishoudens met kinderen (16):

- oudste kind 0 t/m 5 jaar;

Schulden: hoe op het huishoudgeld bezuinigen! (foto ANP)

- oudste kind 6 t/m 11 jaar;
  - oudste kind 11 t/m 17 jaar;
  - oudste kind 18 jaar en ouder.
2. Een-ouderhuishoudens met kinderen (30):
    - oudste kind 0 t/m 5 jaar;
    - oudste kind 6 t/m 11 jaar;
    - oudste kind 12 t/m 17 jaar;
    - oudste kind 18 jaar en ouder.
  3. Twee-persoonshuishoudens zonder kinderen (8):
    - leeftijd jongste partner jonger dan 45 jaar;
    - leeftijd jongste partner 45-65 jaar;
    - leeftijd jongste partner 65 jaar en ouder.
  4. Alleenstaanden (16):
    - jonger dan 45 jaar;
    - leeftijd 45-65 jaar;
    - ouder dan 65 jaar.
  5. Etnische minderheden (30):
    - Turken (10);
    - Marokkanen (7);
    - Surinamers (7);
    - Overige (6).

4) T. Goedhart, V. Halberstadt, A. Kapteyn en B.M.S. van Praag, Welk inkomen vinden we minimaal?, *ESB*, 30 juni 1976, blz. 620-624. Zie voor een overzicht van de armoedegrenzen: A. Kapteyn e.a., *De-terminanten van bestaansonzekerheid*, COSZ-rapport 10, Den Haag, 1985.

5) C.J. Wiebrens, *Inkomen en rondkomen*, Sociaal en cultureel rapport 2, Sociaal en Cultureel Plaubureau, Den Haag, 1981.

6) TARP Institute, *A reexamination of concepts and measures of poverty*, Washington DC, 1981.

7) T.M.M. Verhallen, *Het beslissingsproces bij laagstbetaalden*, *GEDrag*, jg. 3, 1975, blz. 362-383.

8) G. Gurin en P. Gurin, Expectancy theory in the study of poverty, *Journal of Social Issues*, jg. 26, 1970, blz. 83-104.

9) R. Ferber en P. Musgrove, Finding the poor, *Review of Income and Wealth*, jg. 24, 1978, blz. 223-241.

10) Kapteyn e.a., op.cit., blz. 2.

11) Dit zijn onder meer de Stichting Huishoudelijke en Consumenten-voorlichting HVP, het Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting NIBUD, de Maatschappelijke Advies- en Informatie-centra (MAIC/FIRA), het Instituut voor Maatschappelijk Welzijn en de Akademie Dieden-oort te Wageningen.

Totaal zijn 107 vraaggesprekken gevoerd in de periode september-december 1984. Zeven vraaggesprekken zijn niet voor verdere analyse gebruikt, omdat het betrokken huishouden achteraf niet tot de minima gerekend kon worden.

De contacten met de etnische minderheden zijn onder meer gelegd met hulp van het Nederlands Centrum voor Buitenlanders (NCB) te Utrecht. Het bleek aanzienlijk moeilijker om de medewerking te verkrijgen van Turkse dan van Marokkaanse huishoudens. De beheersing van het Nederlands is bij Turken minder goed dan bij Marokkanen. Er waren vaak tolken nodig om het vraaggesprek te kunnen voeren. De meeste interviews (84%) werden na afspraak bij de respondenten thuis gehouden. Het interview duurde gemiddeld 1½ tot 2 uur, met uitschieters tot 4 uur, waarbij de vragenlijst gezamenlijk werd ingevuld.

In vele gevallen bleken de ondervraagden het een opluchting te vinden om eens uitgebreid over hun financiële situatie te praten, vooral omdat de interviewer/budgetconsulent verstand van zaken heeft, niets veroordeelt en meedenkt op welke posten nog bezuinigd kan worden. Voorts staat de budgetconsulent neutraal tegenover de beslissingen van de Sociale Dienst, waar veel huishoudens mee te maken hebben. Dit betekent dat het interview niet alleen een registratie is van de financiële situatie, maar (aan het einde van het interview) ook een vorm van bewustmaking van en inzicht creëren in de eigen financiële situatie.

Met schriftelijk of telefonisch onderzoek kunnen deze huishoudens moeilijk of geheel niet bereikt worden. De meeste van deze huishoudens zijn waarschijnlijk ook niet bereid of in staat met behulp van een dagboek de inkomsten en uitgaven bij te houden, zoals dit gebeurt in het doorlopend budgetonderzoek van het Centraal Bureau voor de Statistiek.

De steekproef is niet aselekt getrokken vanwege het ontbreken van een adequaat 'sampling frame' van minima-huishoudens. De resultaten van het onderzoek mogen dan ook niet gegeneraliseerd worden voor alle minima-huishoudens in Nederland. Het is wel mogelijk om de eigenschappen van huishoudens met en zonder financiële problemen te vergelijken en om na te gaan in welke opzichten deze huishoudens verschillen.

Vragenlijst

Om de financiële situatie van de huishoudens in kaart te brengen, is een vragenlijst 12) opgesteld, waarin de volgende onderwerpen aan de orde komen:

- Algemene vragen:
  1. socio-demografische samenstelling van het huishouden;
  2. evaluatie en verwachting ten aanzien van de Nederlandse economie, inflatie, huishoudelijke financiën en werkloosheid;
  3. evaluatie en verwachting ten aanzien van sparen;
  4. inkomenswaardering;
  5. planmatigheid ten aanzien van de bestedingen (huishoudelijk beheer).
- Uitgaven:
  6. woonlasten;
  7. verzekeringen;
  8. school en les gelden;
  9. contributies, lidmaatschappen, abonnementen;
  10. vervoerskosten;
  11. afbetaling van schulden;
  12. buitengewone lasten;
  13. uitgaven aan kleding;
  14. uitgaven aan duurzame goederen;
  15. ziektekosten;
  16. uitgaven aan vakantie;
  17. huishoudgeld en zakgeld.
- Inkomen:
  18. netto inkomen van het huishouden, inclusief 'zwart inkomen';

19. balans van inkomen en uitgaven;
20. bezuinigingsgedrag.

De balansvragen (sectie 19) aan het einde van de vragenlijst geven in enkele gevallen aanleiding tot herziening van de reeds eerder gegeven antwoorden.

Economische verwachtingen en evaluaties

In het vraaggesprek is een tiental vragen gesteld die ook in het Consumenten-conjunctuuronderzoek (CCO) van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) gesteld worden. Dit zijn vragen naar de beoordeling van de economische situatie van Nederland en van het eigen huishouden. Ook worden de verwachtingen voor de komende 12 maanden gevraagd 13). Op grond van de beantwoording van deze vragen kan men vaststellen welk percentage van de bevolking optimistische en welk percentage pessimistische evaluaties en toekomstverwachtingen heeft. Door de proportie optimisten bij 100 op te tellen en de proportie pessimisten hiervan af te trekken, verkrijgt men voor elke vraag een index. Deze index is groter dan 100 als de proportie optimisten groter is dan de proportie pessimisten. De index is kleiner dan 100 als het pessimisme overheerst.

De CCO-vragen zijn in oktober 1984 gesteld aan een landelijke steekproef van 1.464 respondenten, dat wil zeggen in dezelfde periode als de periode waarin de 100 vraaggesprekken met minima zijn gevoerd. Voorts is de CCO-steekproef gesplitst naar inkomensklassen. In tabel 1 geven we ook de resultaten van de beantwoording door de 261 respondenten uit de laagste inkomensklasse (inkomen lager dan f. 20.000).

Tabel 1. Economische evaluaties en verwachtingen bij de respondenten in dit onderzoek (I), de laagste inkomensklasse (<f. 20.000) van de CCO-steekproef (II), en de CCO-steekproef (III)

	I	II	III
	(indices)		
Algemene economie afgelopen jaar	48	61	90
Algemene economie komend jaar	64	76	101
Financiële situatie afgelopen jaar	40	59	71
Financiële situatie nu	56	85	123
Financiële situatie komend jaar	77	64	81
Prijzen afgelopen jaar	15	23	27
Prijzen komend jaar	26	33	31
Werkloosheid komend jaar	68	57	69
Spaarverwachting	26	33	105
Zinvol om te sparen	65	74	63
Steekproefgrootte	100	561	1.466

De minima in dit onderzoek zijn in het algemeen pessimistischer dan de respondenten van het CCO, zelfs pessimistischer dan de laagste inkomensklasse van het CCO. Dit geldt voor de beoordeling van de algemene economie, de inflatie, de financiële situatie van het huishouden en het sparen. Ten aanzien van de werkloosheid en de financiële situatie van het huishouden in het komende jaar is men minder pessimistisch dan de laagste inkomensklasse van het CCO.

In het algemeen zijn respondenten minder pessimistisch over het komende jaar dan over het afgelopen

12) R.A. Schortinghuis-Sprangers en W.F. van Raaij, *Rondkomen of tekortkomen* (delen 1 en 2), 1985. Te bestellen door overmaking van f. 21,50 op girorekening 4421.420 ten name van Adviesbureau Schortinghuis te 's-Gravenhage.

13) G. Katona, *Psychological economics*, Elsevier, New York, 1975.

jaar. Men heeft blijkbaar de verwachting dat het in het komende jaar iets beter zal gaan. Het is een kwestie van 'minder pessimistisch' en niet van 'optimistisch'; vrijwel alle indices zijn kleiner dan 100. Alleen in de totale CCO-steekproef komen enkele indices groter dan 100 voor. Bij 68% van de huishoudens is de financiële situatie het laatste jaar slechter geworden, vooral bij de echtparen met en zonder kinderen. 52% van de huishoudens maakt schulden of ontspaart, vooral bij de alleenstaanden en de etnische minderheden. 40% verwacht dat het het komende jaar financieel slechter zal gaan. Bijna niemand (8%) verwacht het komende jaar te kunnen sparen, hoewel een meerderheid (69%) van mening is dat het zin heeft om te sparen. Slechts de alleenstaanden vinden sparen minder zinvol.

Vier groepen

Op grond van het saldo van de eindbalans (sectie 19), de schuldsituatie en de betalingsachterstanden zijn de volgende vier groepen gevormd (zie tabel 2):

- **groep A** (20 huishoudens): hierin zitten huishoudens, die rondkomen en geen schulden hebben zonder dat ze belangrijk ontsparen of belangrijke hulp van anderen krijgen. Onder rondkomen vallen de huishoudens die een positieve of kloppende balans hebben, maar ook huishoudens die naar eigen idee de uitgavenposten te hoog ingeschat hebben, zodat men ondanks het negatieve saldo toch kan rondkomen;
- **groep B** (24 huishoudens): hierin zitten de huishoudens die rondkomen met een geringe schuld tot f. 3.549) waarvoor de maandelijkse aflossing al bij de vaste lasten ingecalculeerd is en door het huishouden is op te brengen. Een studieschuld valt ook onder deze groep als men daarbij rondkomt, omdat de studieschuld pas later afbetaald behoeft te worden;
- **groep C** (20 huishoudens): hierin zitten de huishoudens die niet rondkomen en/of een schuld hebben van maximaal f. 3.700, die maandelijks wordt afgelost. Onder deze groep vallen ook diegenen die ontsparen, hun eigen huis opeten of veel hulp van anderen krijgen;
- **groep D** (36 huishoudens): hierin zitten de huishoudens die duidelijk niet rondkomen of net niet rondkomen met een aanzienlijke schuld (boven f. 3.000) die moeilijk te saneren of binnen redelijke tijd af te lossen is. Dit zijn huishoudens waarvan verwacht kan worden dat ze niet op eigen kracht uit deze problematische financiële situatie kunnen komen.

Groep D is de meest problematische groep. Het is belangrijk om na te gaan of de kenmerken van de huishoudens in groep D verschillen van de kenmerken van de andere groepen. De beide tussengroepen (B en C) lopen de kans af te glijden naar groep D. Groep A is relatief gunstig.

Om vast te stellen op welke variabelen deze vier groepen verschillen is een vier-groepsdiscriminantanalyse uitgevoerd. Deze techniek is vergelijkbaar met multipel-regressieanalyse; alleen is de afhankelijke variabele hier niet kardinaal, maar is er een indeling in vier groepen. Uit dit onderzoek bleek het volgende.

Groep A wordt gekenmerkt door relatief lage woonlasten (25%), lage buitengewone lasten en lage totale vaste lasten. Groep D, daarentegen, heeft in het algemeen hoge totale vaste lasten. De respondenten in groep D achten zich zelf onvoldoende verzekerd, verwachten niet te kunnen sparen, en hebben de hoogste betalingsachterstanden. Groep C valt op door zijn pessimisme. De respondenten van groep C maken zich zorgen over de werkloosheid en de huidige financiële situatie van het huishouden. Groep C wordt gekenmerkt door een relatief hoog opleidingsniveau.

Het is merkwaardig dat de financieel ongunstige groep D veelal optimistischer is dan groep C. Treedt bij een uitzichtloze situatie een (ongefundeerd) optimisme op? Zijn het vooral de etnische minderheden in groep D die zorgen

Tabel 2. Huishoudenkenmerken, verwachtingen en evaluaties, financiële kenmerken en huishoudelijk beheer van de groepen A t/m D

	Groep A	Groep B	Groep C	Groep D
Aantal personen	2,4	2,7	3,0	3,6
Etnische minderheid	14%	17%	10%	59%
HAVO/VWO	28%	16%	30%	16%
Verwachtingen en evaluaties	indices			
- algemene economie afgelopen jaar	65	37	65	36
- algemene economie komend jaar	105	67	45	50
- financiële situatie afgelopen jaar	55	21	40	44
- financiële situatie nu	115	50	20	47
- financiële situatie komend jaar	85	75	80	72
- prijzen afgelopen jaar	20	12	25	36
- prijzen komend jaar	45	34	25	41
- werkloosheid	85	67	40	75
- spaarverwachting	75	04	17	14
- zinvol om te sparen	165	108	145	136
- zorgen over toekomst	50	31	50	22
Financiële kenmerken	percentages			
- voldoende verzekerd	70	75	65	50
- percentage woonlasten	25	28	29	28
- autokosten > f. 250	10	04	10	25
- vaste lasten > f. 1200	05	17	20	58
- buitengewone lasten	30	46	45	72
- reservering < f. 300	33	25	33	50
- wijziging in uitgaven	25	30	35	53
Huishoudelijk beheer	percentages			
- boodschappenlijstje	65	70	80	42
- aanbiedingen	85	83	65	69
- uitgaven bijhouden	50	42	50	36
- verdeling huishoudgeld per week	39	52	25	40
- zelf geen kleding maken	35	58	30	61
- probleemoplossend vermogen	70	54	30	19

voor dit optimisme, doordat hun opvattingen door cultuur en religie beïnvloed worden? Verdringen deze respondenten de werkelijkheid of hebben ze een korte-termijnvisie? Voor de groepen A, B en C bestaat een duidelijke relatie tussen hun financiële situatie en hun optimisme. Groep A is financieel relatief het minst slecht af en tevens het meest optimistisch. Groep C is financieel slechter af en het meest pessimistisch, terwijl groep B een middenpositie inneemt. Groep D is deviant: financieel ongunstig en optimistisch.

In tabel 2 staan enkele andere kenmerken van de vier onderscheiden groepen. Hieruit blijkt dat de huishoudens in groep D het grootst zijn (3,6 personen) en dat in groep D het hoogste percentage etnische minderheden voorkomt. De groepen B en D hebben het laagste opleidingsniveau.

Over het algemeen zijn de respondenten optimistischer ten aanzien van het komende jaar dan ten aanzien van het afgelopen jaar, behalve bij groep C. Groep A is relatief het meest optimistisch. Groep B is pessimistisch ten aanzien van het verleden, maar optimistisch ten aanzien van de toekomst. Groep C vertoont enigszins het tegengestelde patroon: men is pessimistischer ten aanzien van het komende dan ten aanzien van het afgelopen jaar. Groep D is relatief optimistisch, veelal optimistischer dan groep C. Hoewel de meeste respondenten sparen zinvol achten, verwacht alleen groep A feitelijk geld te kunnen sparen.

Groep D wordt voorts gekenmerkt door het hoogste percentage autokosten, buitengewone lasten en vaste lasten, en het laagste percentage reserveringen. Dit hoge percentage autokosten correspondeert met een lichamelijke handicap van een van de gezinsleden en de reizen naar het land van herkomst door de etnische minderheden. De respondenten in groep D vinden, vaker dan in de overige groepen dat ze onvoldoende verzekerd zijn en dat ze ingrijpende wijzigingen in hun uitgaven hebben aangebracht. Qua huishoudelijk beheer komen de minste boodschappenlijstjes voor bij groep D. Zij houden ook minder vaak hun uitgaven bij en letten (evenals groep C) weinig op aanbiedingen. Ze maken weinig zelf kleding en scoren laag op probleemoplossend vermogen. Dit laatste is een

Niet iedereen deelt in de vooruitgang

(foto ANP)

beoordeling gegeven door de budgetconsulent op grond van bovenstaande en andere vragen betreffende het huishoudelijk beheer.

Aanbevelingen

Het overheidsbeleid met betrekking tot de minima dient niet alleen gericht te zijn op inkomenssuppletie (bijstand, huursubsidie, eenmalige uitkeringen), maar ook op de versterking van het huishoudelijk beheer, het probleemoplossend vermogen en de planmatigheid. Het is waarschijnlijk juist de combinatie van economische en psychologische factoren die kenmerkend is voor groep D, de groep die is samengesteld op grond van het negatieve saldo van de eindbalans, de schuldsituatie en betalingsachterstanden. Groep D blijkt af te wijken op de overige economische factoren, zoals autokosten, onvoldoende verzekeringen, totale vaste lasten en reserveringen. Voorts wijkt groep D af wat betreft de psychologische factoren en het opleidingsniveau.

In het onderwijs dient aandacht gegeven te worden aan consumentenopvoeding om leerlingen al in een vroeg stadium vertrouwd te maken met de 'economie van het huishouden' en het 'huishoudelijk beheer'. Voor immigranten (etnische minderheden) die op latere leeftijd naar Nederland zijn gekomen, zijn waarschijnlijk speciale cursussen en gerichte voorlichting nodig.

Kwijtschelding van de schulden voor de huishoudens in groep D zou hun problemen slechts voor een deel oplossen. Kwijtschelding van schulden is echter onrechtvaardig, vooral ten opzichte van de huishoudens in de groepen B en C die met grote moeite, door zich veel te onttrekken en door duurzame goederen niet te vervangen, net kunnen rondkomen. Bij een eventuele kwijtschelding van schulden zouden deze groepen in aanmerking komen voor een extra uitkering. Overigens is een kwijtschelding van schulden geen oplossing voor de structurele inkomstekorten c.q. hoge vaste lasten van een deel van de huishoudens in groep D.

Verlaging van de vaste lasten en buitengewone lasten van de huishoudens in groep D lijkt ons belangrijker dan een eenmalige kwijtschelding van schulden. Hoewel een meerderheid van de huishoudens in groep D zegt ingrijpende wijzigingen in de uitgaven te hebben aangebracht,

hebben deze huishoudens nog steeds de hoogste vaste lasten, autokosten en buitengewone lasten. Het is doorgaans niet op korte termijn mogelijk om deze vaste lasten naar een acceptabel niveau terug te brengen.

In het onderzoek zijn alleen samenhangen tussen variabelen aangegeven. Er mogen geen oorzakelijke conclusies aan verbonden worden. Lage uitgaven aan een bestedingscategorie, bij voorbeeld autokosten, kunnen de oorzaak zijn dat een huishouden niet in een problematische financiële situatie is geraakt, maar kunnen ook het gevolg zijn van bezuinigingen die men noodzakelijkerwijze heeft moeten aanbrengen. In feite is een longitudinaal (panel)onderzoek noodzakelijk om oorzakelijke verbanden en bezuinigingen op te sporen.

Problematisch in groep D is het lenen in plaats van sparen, het hoge niveau van de vaste en buitengewone lasten en de autokosten, het lage niveau van reserveringen en de onvoldoende verzekeringen. Dit duidt erop dat bij de geringste tegenslag de problemen zich opstapelen en niet uit de huidige inkomens betaald kunnen worden. In sommige opzichten lijken de groepen B en C op groep D. Voorkomen moet worden dat huishoudens uit groepen B en C afglijden naar de problematische situatie van groep D.

Het verdient aanbeveling om de schuldenproblematiek van huishoudens integraal te benaderen. Een overleg van betrokken partijen (sociale dienst, woningbouwvereniging, openbaar nutsbedrijf, diaconie, postorderbedrijven en banken) kan tot een aanvaardbare vorm van schuldsanering leiden. Daarnaast dienen knelpunten in de vaste lasten te worden weggenomen om te voorkomen dat het huishouden opnieuw in een problematische financiële situatie raakt.

Naar onze mening is de problematiek van de bestaansonzekerheid goed te onderzoeken. Hierin verschillen wij van mening met de staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Wij bevelen in de eerste plaats onderzoek aan naar aspecten van armoede en bestaansonzekerheid, zoals de vaste-lastenproblematiek; het huishoudelijk beheer en probleemoplossend vermogen; de armoede bij huishoudens met een modaal of bovenmodaal inkomen; en de armoede bij kleine zelfstandigen en de etnische minderheden.

W.F. van Raaij
R.A. Schortinghuis-Sprangers